

Історія

УДК 94(37)«1575-1577»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17522825>

**Ідентичність у кризовому суспільстві: індивідуальні та колективні
виміри в часи чуми у Венеції (1575-1577 рр.)**

Тетяна Лобачова,

аспірантка кафедри археології, етнології та всесвітньої історії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
Одеса, Україна, <https://orcid.org/0009-0005-3232-7918>

Прийнято: 18.10.2025 | Опубліковано: 30.10.2025

***Анотація.** Стаття зосереджена на вивченні процесів формування індивідуальних та колективних ідентичностей у кризових обставинах на прикладі чуми у Венеції 1575-1577 рр. Основна увага приділена тому, як релігійні практики, соціальні інститути й емоційна культура визначали механізми самоідентифікації міських громадян. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що інтегрує методологію мікроісторії, історії емоцій та соціокультурного аналізу. Використано концепції Ч. Тейлора про моральні орієнтири, Б. Андерсона про «уявні спільноти», Е. Сміта про етносимволізм, Е. Еріксона щодо «кризи ідентичності», а також підходи Б. Розенвайна, В. Редді, Н. Еліаса і Т. Лакера для інтерпретації емоційних, соціальних та гендерних аспектів. Виявлено, що індивідуальні ідентичності конструювалися через покаєння, обітниці та інші практики релігійного*

самозаглиблення, тоді як групові форми солідарності проявлялися у діяльності братств і парафій. Колективна ідентичність міста вибудовувалася на основі ритуалів, культу святих і символів спільної пам'яті. Емоційна культура, регульована церквою та владою, перетворювала приватні переживання страху й втрати на загальноприйнятні форми спільної дії. Гендерний вимір впливав на роль і сприйняття жінок у кризовій ситуації. Чума у Венеції стала каталізатором трансформацій, які торкнулися як індивідуальних стратегій поведінки, так і колективних уявлень про спільноту. Ідентичність формувалася на перетині моральних, релігійних, соціальних та емоційних чинників. Дослідження доводить, що аналіз кризових явищ потребує поєднання підходів історії емоцій, мікроісторії та культурної історії для розкриття механізмів самоідентифікації у ранньомодерних суспільствах.

Ключові слова: колективна ідентичність, індивідуальні ідентичності, ідентичність, Венеція, чума святого Карла, епідемія, карантин, соціальна солідарність, релігійні практики, міська влада, благодійність, громадський порядок, колективна пам'ять.

Identity in a Crisis Society: Individual and Collective Dimensions during the Plague in Venice (1575-1577)

Tetiana Lobachova,

PhD student at the Department of Archaeology, Ethnology and World History
Odesa Mechnikov National University,
Odesa, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0005-3232-7918>

Abstract. *The article focuses on the processes of forming individual and collective identities under crisis conditions, using the example of the plague in Venice (1575–1577). The main emphasis is placed on how religious practices, social*

institutions, and emotional culture shaped the mechanisms of self-identification among urban citizens.

The study is based on an interdisciplinary approach that integrates the methodology of microhistory, the history of emotions, and sociocultural analysis. It draws on the theoretical frameworks of Charles Taylor's concept of moral orientation, Benedict Anderson's notion of "imagined communities," Anthony D. Smith's ethnosymbolism, Erik H. Erikson's theory of the "identity crisis," as well as the approaches of Barbara Rosenwein, William Reddy, Norbert Elias, and Thomas Laqueur for interpreting emotional, social, and gender dimensions.

The research reveals that individual identities were constructed through penitence, vows, and other practices of religious introspection, while collective forms of solidarity were manifested in the activities of confraternities and parishes. The city's collective identity was built upon rituals, the cult of saints, and symbols of shared memory. Emotional culture-regulated by both Church and civic authorities-transformed private experiences of fear and loss into socially accepted forms of communal action. The gender dimension influenced the roles and perceptions of women in crisis situations.

The plague in Venice acted as a catalyst for transformations affecting both individual behavioral strategies and collective notions of community. Identity was shaped at the intersection of moral, religious, social, and emotional factors. The study demonstrates that analyzing crises requires combining the methodologies of the history of emotions, microhistory, and cultural history to uncover mechanisms of self-identification in early modern societies.

Keywords: *collective identity, individual identities, identity, Venice, St. Charles's plague, epidemic, quarantine, social solidarity, religious practices, urban governance, charity, public order, Collective memory.*

Постановка проблеми. Проблема ідентичності посідає ключове місце у сучасній історичній науці. В умовах кризових ситуацій - епідемій, воєн чи соціальних катастроф - механізми формування індивідуальної та колективної ідентичності набувають особливої ваги. Досвід чуми у Венеції 1575-1577 рр. дозволяє простежити, як у суспільстві відбувалася переоцінка моральних орієнтирів, тілесності, релігійних практик та символів солідарності, що зумовило появу нових ідентифікаційних моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусія про ідентичність спирається на широкий спектр міждисциплінарних підходів;

Ч. Тейлор у *Sources of the Self* (1989) розглядає ідентичність як відповідь на «моральні питання», що формують простір самовизначення індивіда [22].

Б. Андерсон у *Imagined Communities* (1983) показав, що нації постають як «уявні спільноти», які консолідуються через символи, смерть та пам'ять [3].

Е. Сміт у *National Identity* (1991) наголошує на етнічних підвалинах нації, виділяючи міфи, символи й релігію як ключові механізми формування ідентичності [21].

Е. Еріксон у *Identity: Youth and Crisis* (1968) увів поняття «кризи ідентичності», пояснюючи як індивідуальні й колективні зрушення взаємодіють у кризових умовах [12].

Р. Брубейкер і Ф. Купер у статті *Beyond "Identity"* (2000) критикують концептуальну розмитість поняття та пропонують замість нього «спільність», «пов'язаність» [5].

Діпеш Чакрабарті у праці *Provincializing Europe* (2000) запропонував «провінціалізацію Європи» як інтелектуальну стратегію подолання євроцентризму в історичному мисленні. Для дослідження чуми це дозволяє розглядати європейські моделі ідентичності не як універсальні, а як специфічно контекстуальні, сформовані у межах власної культурної традиції [7].

Б. Розенвайн у *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (2006) і пізніших роботах (AHR Conversation, 2012) розробила концепт «емоційних спільнот» як груп із власними нормами вираження почуттів [17; 18; 19].

В. Редді у *The Navigation of Feeling* (2001) ввів поняття «емоційних режимів» як систем соціального регулювання почуттів [16].

Н. Еліас у *The Civilizing Process* (1939) показав, як державна централізація спричинила зростання контролю за емоціями та тілесністю [11].

Т. Лакер у *Making Sex* (1990) простежив перехід від моделі «єдиної статі» до «двох статей», що вплинуло на уявлення про тілесність і гендерні ролі [13].

Джулія Делогу у праці *Inventing Public Health in the Early Modern Age: Venice and the Northern Adriatic* (2022) розглядає становлення венеційської системи громадського здоров'я як процес формування нової соціальної ідентичності [9].

У рамках мікроісторії К. Гінзбург, Дж. Леві та інші показали значення «малого масштабу» для розуміння великих соціальних процесів [4].

П. Берк у *New Perspectives on Historical Writing* (2001) підкреслив важливість «нової історії», яка звертається до повсякденного досвіду [6].

Сучасні дослідження приділяють дедалі більшу увагу емоційному та часовому вимірам переживання епідемій. Зокрема, Дж. С. Кроушо у статті *A Sense of Time: Experiencing Plague and Quarantine in Early Modern Italy* (2021) аналізує, як мешканці Венеції часів чуми 1575-1577 рр. сприймали простір і час у межах карантинних практик, виявляючи водночас колективні механізми адаптації й морального самоконтролю [8].

Значний внесок у дослідження взаємозв'язку між епідеміями, бідністю та системами допомоги зробив Ніл Мерфі, який у статті *Plague hospitals and poor relief in late medieval and early modern France* (2022) простежує роль муніципальних лікарень для бідних як ранніх осередків соціального піклування та контролю. Дослідник показує, що саме міські ради, а не

монархія, упродовж XV-XVII ст. визначали політику щодо «гідних» і «негідних» бідних, поєднуючи елементи турботи з практиками соціальної дисципліни [14].

У попередніх працях авторки ця проблематика вже багатоаспектно висвітлювалася. Зокрема, проаналізовано колективні ідентичності венеційців у період Чуми Святого Карла, зосереджено увагу на братствах, парафіях та ритуалах як осередках солідарності й спільної пам'яті [1]; окремо досліджено індивідуальні стратегії ідентифікації та релігійні практики покаяння в умовах епідемії [2]; Сукупно ці доробки формують підґрунтя для інтегрованого підходу, який поєднує колективно-ідентифікаційний та індивідуально-емоційний рівні аналізу.

Незважаючи на значний прогрес, недостатньо досліджено взаємодію індивідуальних та колективних ідентичностей у кризових обставинах ранньомодерної Європи, зокрема у контексті Венеції під час чуми.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Попередні дослідження окремо висвітлювали питання національної ідентичності, тілесності, емоційних практик чи повсякденності. Водночас бракує цілісного аналізу, що поєднав би:

1. індивідуальні наративи переживання кризи (мемуари, листи, обітничі),
2. колективні практики солідарності (братства, ритуали, процесії),
3. роль релігійних і культурних символів у конструюванні «уявної спільноти» в умовах епідемії.

Метою є показати, як під час чуми у Венеції 1575-1577 рр. формувалися нові індивідуальні та колективні ідентичності через релігійні, емоційні та соціальні практики, використовуючи методологію мікроісторії, історії емоцій, тілесності та ідентичності.

Виклад основного матеріалу. У своїй праці Чарльз Тейлор наголошує, що ідентичність індивіда визначається його відповідями на «моральні

питання», тобто на ті екзистенційні виклики, які постають перед особою у критичні моменти життя [22, с. 29]. Для венеціанців 1575-1577 рр. такими питаннями стали не лише страх смерті й пошук спасіння, а й необхідність морального вибору - залишитися в місті чи тікати, доглядати за хворими чи ізолюватися, робити пожертви чи обмежуватися молитвою. Збережені свідчення про обітничі й процесії можна розглядати як практики формування «морального я», яке укріплювалося через акти покаяння та жертвності. В умовах чуми саме ці дії виступали критеріями «правильної» ідентичності, що визначалася через релігійну та моральну поведінку.

Ця внутрішня етика взаємодії з колективом перегукується з концепцією Бенедикта Андерсона у відомій концепції «уявних спільнот», де автор стверджував, що нація - це форма політичної спільності, яка існує не завдяки особистим контактам між усіма її членами, а через символічні уявлення, що «живуть у свідомості кожного» [3, с. 6]. У випадку Венеції часів чуми уявна спільнота формувалася через ритуали смерті, культ святих (зокрема святого Роха), а також публічні молебні й процесії, які створювали відчуття приналежності до єдиного міського організму. Смерть тисяч мешканців, спільна пам'ять про втрати та відбудова після епідемії стали підґрунтям для колективної ідентичності, яка виходила за межі окремих соціальних груп.

Подібний підхід до колективних символів розвиває Ентоні Сміт у своїй етносимволічній концепції, де підкреслює значення історичних міфів, символів і ритуалів у формуванні колективної ідентичності [21, с. 21-27]. У Венеції такими елементами були братства, що організовували допомогу хворим і поховання померлих. Вони не лише виконували практичні функції, а й транслювали певні символи спільності та жертвності. Їхня діяльність сприяла тому, що у свідомості містян укорінювався образ Венеції як спільноти, здатної долати катастрофи через взаємопідтримку та благочестя.

У кризових обставинах ідентичність не є сталою - вона піддається розщепленню, що пояснює Ерік Еріксон, який увів у науковий обіг поняття «кризи ідентичності», розуміючи під цим стан, коли особа втрачає сталі орієнтири та змушена виробляти нові [12, с. 17-18, 88-89]. У контексті чуми можна говорити про появу «негативної ідентичності»: відмову виконувати соціальні обов'язки, ізоляцію або навіть агресивні практики щодо «винних у поширенні хвороби». З іншого боку, венеціанці могли зміцнювати власну «позитивну ідентичність» через посилене благочестя та покаяння.

Проблема багатозначності поняття «ідентичність» отримала критичне осмислення у працях Роджера Брубейкера і Фредеріка Купера, які у статті *Beyond "Identity"* наголошували на надмірній розмитості поняття «ідентичність» і пропонували натомість користуватися більш конкретними категоріями: «спільність», «пов'язаність» [5, с. 18-19]. Для дослідження венеційського суспільства це означає необхідність аналізу конкретних форм соціальної організації - братств, парафій, професійних угруповань - як груп, що формували власні способи реагування на епідемію.

У дослідженні емоційних аспектів цих процесів значний внесок зробила Барбара Розенвайн, вона запропонувала поняття «емоційних спільнот», якими є соціальні групи з власними нормами вираження почуттів [19, с. 2]. У Венеції часів чуми можна виділити кілька таких спільнот: духовенство, що акцентувало на покаянні та Божій карі; лікарів, які намагалися раціоналізувати страх і застосовували знання гіпократівської медицини; ремісників і торговців, які через братства організовували допомогу. Кожна з цих груп мала власний «емоційний код», але разом вони утворювали ширший спектр переживань, що визначав колективну пам'ять.

Марґріт Пернау у дослідженні *An ihren Gefühlen sollt Ihr sie erkennen* (2009) наголошує на «взаємопов'язаній історії емоцій», показуючи, що культурні норми чуттєвості формуються через міжкультурний обмін і

рецепцію. У цьому контексті емоційні коди Венеції XVI ст. можна розглядати як частину ширшої європейської культури чуттів, де вираження страху, жалю й покаяння було водночас релігійним і соціальним актом [15, с. 250-252].

Водночас влада і церковні інституції регулювали почуття громадян, що узгоджується з концепцією Вільяма Редді. У *The Navigation of Feeling* він розвинув ідею «емоційних режимів» - систем соціального регулювання емоцій, що визначають допустимі способи їхнього вираження [16, с. 11-12]. У Венеції цю функцію виконували офіційні проповіді, ритуали та постанови влади. Вони спрямовували емоційний досвід венеційців, трансформуючи приватний страх у колективне покаяння й молитву. Це дозволяло елітам контролювати соціальну напругу.

Цей процес тісно пов'язаний із «цивілізаційним процесом», описаним Норбертом Еліасом, зростання державної централізації призвело до регуляції емоцій та тілесності [11, с. 190-194]. У Венеції цей процес проявився у суворих карантинних нормах і контролі за поведінкою громадян. Влада не лише впорядковувала соціальний простір, але й дисциплінувала тіла, регламентуючи навіть способи поховання.

Роберт Салларес у праці *Malaria and Rome* (2002) показує, що епідемічні цикли Італії сформували тривалу «екологію страху та покаяння», яка поєднувала медичні уявлення з релігійними інтерпретаціями хвороби. У цьому сенсі чума у Венеції 1575-1577 рр. постає не лише як соціальна криза, а як частина довготривалої традиції взаємодії між людським тілом і сакральною сферою [20, с. 120-123].

Треба згадати, що Томас Лакер у *Making Sex* продемонстрував, як зміни у медичних і культурних уявленнях призвели до переходу від моделі «єдиної статі» до «двох статей» [13, с. 149-153]. У часи чуми це відображалось в тому, що жіночі тіла вважалися вразливішими, а тому жінкам відводилася особлива роль у релігійних практиках - як об'єктів молитви, жертв і носіїв «чистоти» або

«гріховності». Це формувало гендерно марковану ідентичність у кризових умовах.

У своїй роботі Лоренцо Дель Панта *Plague, Malaria and Demographics in Past Italy* аналізує демографічні наслідки епідемій у Північній Італії, підкреслюючи, що чума 1575-1577 рр. у Венеції мала не лише катастрофічний, але й структуротворчий вплив на міське населення - сприяла появі нових соціальних моделей виживання та релігійних форм солідарності [10, с. 20-22].

Як зазначає Дж. С. Кроушо, венеційська влада використовувала карантин не лише як захід контролю, а як інструмент морального виховання, що сприяв формуванню «спільної часової дисципліни» - досвіду очікування, надії та покаєння, який об'єднував мешканців міста незалежно від соціального статусу [8, с. 18-21]. Такий досвід посилював відчуття колективної приналежності, перетворюючи страх перед смертю на моральну та громадську солідарність [8, с. 23-25].

Аналогічно до Венеції, у Франції інститути допомоги - особливо шпиталі для бідних під час чуми - стали осередками не лише медичного догляду, а й формування колективних уявлень про спільне благо. Як зазначає Н. Мерфі, муніципальні влади обґрунтовували турботу про бідних «задля загального добра», поєднуючи моральний обов'язок і соціальний контроль [14, с. 355-357].

Джулія Делогу у праці *Inventing Public Health in the Early Modern Age: Venice and the Northern Adriatic* (2022) дослідила інституційні основи становлення громадського здоров'я у Венеційській Республіці. Авторка показує, що створення магістрату охорони здоров'я (*Provveditori alla Sanità*) у 1486 р. та розбудова системи лазаретів стали не лише адміністративними новаціями, а й формою самоідентифікації держави як «морального тіла», яке опікується життям громадян [9, с. 48-51]. У цьому сенсі практики санітарного

контролю та карантинів можна розглядати як механізм формування колективної ідентичності Венеції через медичний і моральний порядок.

Аналізуючи методологію мікроісторії, Кліффорд Брювер, підкреслював значення індивідуальних випадків як «фрактальних моделей» ширших процесів [4, с. 8-9]. У випадку Венеції персональні історії окремих сімей чи братств дозволяють простежити загальні тенденції: страх перед смертю, пошук солідарності, релігійні трансформації.

Висновки. Досвід Венеції часів чуми 1575-1577 рр. демонструє, що ідентичність у кризових умовах формувалася у взаємодії кількох рівнів: індивідуального, групового та колективного. На індивідуальному рівні, згідно з підходом Тейлора, ключовим було моральне самовизначення через покаяття й обітниці. На рівні груп - братства та парафії виступали осередками солідарності, підтверджуючи ідеї Сміта про роль символів і ритуалів. Колективний рівень уявної єдності міста відповідав концепції Андерсона про «уявні спільноти».

Емоційні аспекти також мали вирішальне значення. Розенвайнова концепція «емоційних спільнот» дозволяє пояснити різні способи переживання чуми серед соціальних груп, тоді як Редді показав, що влада спрямовувала емоції через «емоційні режими». Усе це співвідноситься з «цивілізаційним процесом» Еліаса, що підкреслює роль дисципліни й соціального контролю. Додатково гендерний аспект, розроблений Лакером, демонструє, як тілесність і стать впливали на форми участі у релігійних практиках.

Таким чином, чума у Венеції стала каталізатором глибоких ідентифікаційних трансформацій. У цьому контексті доречно згадати спостереження Дж. Делогу, яка підкреслює, що санітарна система Венеції не лише запобігала епідеміям, а й слугувала засобом формування політичної легітимності та колективної пам'яті міста як «взірця здорової держави. Саме

через уявлення про «здорове тіло Республіки» вибудовувалася нова форма спільної ідентичності, що поєднувала фізичний, моральний та духовний виміри. Чума не лише руйнувала соціальні зв'язки, але й створювала нові форми солідарності, емоційних і культурних практик, які заклали основу для колективної пам'яті та ідентичності міської громади ранньомодерного періоду.

Список використаних джерел

1. Лобачова Т.О. Колективні ідентичності венеціанців в умовах Чуми Святого Карла 1575-1577 рр. Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Історія та археологія». Випуск № 11(29) 2024 Київ. С. 1259-1268
2. Лобачова Т.О. Формування індивідуальних ідентичностей у Венеції чумних років (1575–1577 рр.). Персональні історії, казуси, приклади. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 77, том 3, 2024. С. 4-11.
3. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso, 1983. 240 p.
4. Brewer, J. Microhistory and the Histories of Everyday Life. - München: Center for Advanced Studies, Ludwig-Maximilians-Universität München, 2010. - (Nr. 5).
5. Brubaker R., Cooper F. Beyond "Identity" // Theory and Society. 2000. Vol. 29, № 1. P. 1-47.
6. Burke, P. (Ed.). New Perspectives on Historical Writing. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 2001.
7. Chakrabarty D. Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference. Princeton: Princeton University Press, 2000. 336 p.
8. Crawshaw J. S. A sense of time: experiencing plague and quarantine in early modern Italy. // Renaissance Studies. 2021. Oxford Brookes University. P. 1-36.
9. Delogu, G. Inventing Public Health in the Early Modern Age: Venice and the Northern Adriatic. Como-Pavia: Ibis Edizioni, 2022. 107 p.

10. Del Panta, L. Plague, malaria and demographics in past Italy: recent acquisitions and open problems // *Popolazione e Storia*. 2021. № 1. P. 9-27
11. Elias N. *The Civilizing Process*. Oxford: Blackwell, 1939. 2 vols.
12. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.
13. Laqueur T. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990. 313 p.
14. Murphy, N. Plague hospitals and poor relief in late medieval and early modern France // *Social History*. 2022. Vol. 47, No. 4. P. 349-371.
15. Pernau M. An ihren Gefühlen sollt Ihr sie erkennen: Eine Verflechtungsgeschichte des britischen Zivilitätsdiskurses (ca. 1750-1860) // *Geschichte und Gesellschaft*. 2009. Vol. 35, № 2. P. 249-281.
16. Reddy W. M. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 380 p.
17. Rosenwein B. H. *Anger's Past: The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press, 1998. 256 p.
18. Rosenwein B. H. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca; London: Cornell University Press, 2006. 248 p.
19. Rosenwein B. H., Reddy W. M., Plamper J. The Historical Study of Emotions: AHR Conversation // *American Historical Review*. 2012. Vol. 117, № 5. P. 1487-1531.
20. Sallares R. *Malaria and Rome: A History of Malaria in Ancient Italy*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 348 p.
21. Smith A. D. *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991. 226 p.
22. Taylor Ch. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 601 p.